

**EXPEDIENCY OF RELEASING A PERSON
FROM CRIMINAL LIABILITY WITH THE APPLICATION
OF COMPULSORY EDUCATIONAL MEASURES**

**ДОЦІЛЬНІСТЬ ЗВІЛЬНЕННЯ ОСОБИ
ВІД КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ
ІЗ ЗАСТОСУВАННЯМ ПРИМУСОВИХ ЗАХОДІВ
ВИХОВНОГО ХАРАКТЕРУ**

Vitalii Shmorhun¹

DOI: <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-438-2-21>

З метою забезпечення прав неповнолітніх Україна впроваджує ювенальну юстицію, орієнтуючись на міжнародно-правові принципи і стандарти.

Так, ч. 1 ст. 3 КК України передбачено, що законодавство України про кримінальну відповідальність становить Кримінальний кодекс України, який ґрунтується на Конституції України та загальноновизнаних принципах і нормах міжнародного права [1].

Серед міжнародно-правових актів важливе значення в сфері ювенальної юстиції носить Конвенція про права дитини, яка ратифікована в Україні 27 лютого 1991 року, яка стала частиною національного законодавства України. Так, ст. 40 вказаної Конвенції передбачено, що держави-учасниці визнають право кожної дитини, яка, як вважається, порушила кримінальне законодавство, звинувачується або визнається винною в його порушенні, на таке поводження, що сприяє розвитку у дитини почуття гідності і значущості, зміцнює в ній повагу до прав людини й основних свобод інших та при якому враховуються вік дитини і бажаність сприяння її реінтеграції та виконання нею корисної ролі в суспільстві [2].

Згідно Керівних принципів ООН, для попередження злочинності серед неповнолітніх (Єр-Риядські керівні принципи), які прийняті та проголошені резолюцією 45/112 Генеральної Асамблеї від 14 грудня 1990 року, слід уникати криміналізації та покарання дитини за поведінку, яка не завдає шкоди розвитку самої дитини та іншим; забезпечити, щоб втручання офіційних органів відбувалося з урахуванням загальних інтересів неповнолітнього на підставі справедливого підходу, а також з урахуванням того, що вчинки молодих людей та їх поведінка, які не

¹ International Humanitarian University, Ukraine

відповідають загальним соціальним нормам та цінностям, в багатьох випадках пов'язані з процесом дорослішання і по мірі дорослішання поведінка більшості з них змінюється. Тому урядам слід приймати спеціальні закони та процедури для сприяння здійснення та захисту прав та благополуччя всієї молоді та забезпечувати їх дотримання [3, с. 11].

Кримінальний кодекс України містить спеціальний розділ XV «Особливості кримінальної відповідальності та покарання неповнолітніх».

До вказаного розділу включена ст. 97 КК України, яка регламентує звільнення від кримінальної відповідальності неповнолітніх із застосуванням примусових заходів виховного характеру, а також ст. 105 КК України, яка визначає звільнення неповнолітніх від покарання із застосуванням примусових заходів виховного характеру.

Неповнолітні, як і особи, які досягли повноліття, можуть бути також звільнені від кримінальної відповідальності на загальних підставі ст. ст. 45-48 КК України (у зв'язку з дійовим каяттям, у зв'язку з примиренням винного з потерпілим, у зв'язку з передачею особи на поруки, у зв'язку із зміною обстановки).

21 січня 2019 року спільним наказом Міністерства юстиції України та Генеральної прокуратури України затверджений Порядок реалізації пілотного проекту «Програма відновлення для неповнолітніх, які є підозрюваними у вчиненні кримінального правопорушення» та введене поняття «відновне правосуддя» – примирення неповнолітнього правопорушника з потерпілим та відновлення соціальних зв'язків неповнолітнього із суспільством [4].

В наукових колах ведуться дискусії щодо того, яку норму КК слід застосувати при вирішенні питання про звільнення неповнолітніх від кримінальної відповідальності – спеціальну (ст. 97 КК України) чи загальну (ст. ст. 45-48 КК України).

Допомогу суддям у вирішенні питання, яку з вищевказаних норм КК України слід застосувати надає Пленум Верховного Суду України, який у п. 2 свої постанови «Про практику розгляду судами справ про застосування примусових заходів виховного характеру від 15.05.2006 № 2 орієнтує суди, що в кожному випадку вирішення питання про відповідальність неповнолітнього за злочин невеликої або середньої тяжкості (на даний час кримінальний проступок та нетяжкий злочин) необхідно обговорити можливість застосування до нього примусових заходів виховного характеру замість кримінального покарання. Якщо в матеріалах справи крім наявності підстав для застосування примусових заходів виховного характеру наявні й інші підстави для звільнення неповнолітнього від кримінальної відповідальності (наприклад, передбачені статтями 45-49 КК України, які за правовими наслідками є

більш сприятливими для забезпечення його інтересів, мають бути обрані саме ці підстави [5].

В той же час, на думку О.В. Меркулової «саме застосування примусових заходів виховного характеру покликане позбавити неповнолітнього, який вчинив злочин, від ілюзії про безкарність його дій, спроможне стимулювати та заохочувати неповнолітнього до правослужняної посткримінальної поведінки, досягти такої поведінки, відновити стан справедливості щодо потерпілої особи тощо. А отже, під час вибору виду звільнення від кримінальної відповідальності щодо неповнолітнього (загального чи спеціального) слід віддавати пріоритет положенням норми ст. 97 КК України [6, с. 14].

А.Є. Голубов взагалі вказує на необхідність закріплення в КК України пріоритету застосування примусових заходів виховного характеру перед такими, як дійове каяття, примирення обвинуваченого з потерпілим, передача особи на поруки, з огляду на можливість колізії між ними [7, с. 12].

Ми не поділяємо вказану точку зору, оскільки звільнення особи від кримінальної відповідальності на підставі ст. ст. 45, 46, 48 КК України є безумовним, а у разі звільнення неповнолітньої особи від кримінальної відповідальності на підставі ст. 97 КК України, до неї можуть бути застосовані негативні наслідки, передбачені ч. 3 ст. 97 КК України, тобто вказана норма закону погіршує становище неповнолітньої особи, яка вперше вчинила кримінальний проступок або нетяжкий злочин, у порівнянні з особами, які досягли віку повноліття, та вчинили аналогічні кримінальні правопорушення.

На нашу думку, звільнення особи, а тим більше неповнолітньої, від кримінальної відповідальності не повинно мати наслідком покладення на неї обов'язків та має бути безумовним.

В той же час, звільнення неповнолітньої особи, яка вчинила кримінальне правопорушення, від покарання із застосуванням примусових заходів виховного характеру відповідно до ст. 105 КК України є правом, а не обов'язком суду. Суд, приймаючи рішення про звільнення неповнолітнього від покарання із застосуванням заходів виховного характеру постановляє вирок, яким визнає обвинуваченого винуватим у вчиненому злочині (кримінальному правопорушенні) та звільняє його від покарання без визначення його виду і розміру, застосовуючи примусові заходи виховного характеру, які за змістом є виховними, а за характером виконання – примусовими, що, на нашу думку, зумовлює у неповнолітнього розуміння того, що він покараний за вчинене ним кримінальне правопорушення.

Оскільки примусові заходи виховного характеру є не тільки заходами виховання, контролю та соціальної підтримки, але й пов'язані з певними

обмеженнями для особи, якій вони призначені, то застосувати їх до неповнолітньої особи, яка вчинила кримінальне правопорушення, доцільно у разі звільнення її від кримінального покарання, а не від кримінальної відповідальності.

Список використаних джерел:

1. Кримінальний кодекс України : Закон України № 2341-III від 5 квітня 2001 р. База даних «Законодавство України». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14> (дата звернення: 24.04.2024).

2. Конвенція про права дитини : прийнята 44-ю сесією Генеральної Асамблеї ООН 20 листопада 1989 р. База даних «Законодавство України». URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021#Text (дата звернення: 24.04.2024).

3. Керівні принципи ООН для попередження злочинності серед неповнолітніх (Єр-Риядські керівні принципи, 1990 року) : Збірник міжнародних документів та нормативно-правових актів України з питань соціально-правового захисту дітей, частина 1. Київ : Логос, 2001. 595 с.

4. Про реалізацію пілотного проекту «Програма відновлення для неповнолітніх, які є підозрюваними у вчиненні кримінального правопорушення» : Спільний наказ Міністерства юстиції України та Генеральної прокуратури України № 172/5/10 від 21 січня 2019 р. База даних «Законодавство України». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0087-19#Text> (дата звернення: 24.04.2024).

5. Про практику розгляду судами справ про застосування примусових заходів виховного характеру : Постанова Пленуму Верховного Суду України № 2 від 15 травня 2006 р. База даних «Законодавство України». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0002700-06#Text> (дата звернення: 24.04.2024).

6. Меркулова О.В. Звільнення від кримінальної відповідальності та покарання неповнолітніх: суперечливість кримінально-правових та кримінально-процесуальних положень. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2017. № 4. С. 12–15. URL: <http://www.sulj.oduvs.od.ua/archive/2017/4/5.pdf> (дата звернення: 24.04.2024).

7. Голубов А. Є. Процесуальне становище в кримінальному судочинстві України неповнолітнього, який скоїв злочин або суспільно небезпечне діяння : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 ; Нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2005. 20 с.